

Σημείωμα για την ελληνική έκδοση

Τι είναι το παρελθόν και ιδίως πώς δημιουργείται; Ποια είναι η σχέση του με το παρόν και πώς υπεισέρχεται η ιστορική γνώση σε αυτή τη σχέση; Είναι τόσο πολύ αποσπασμένο το παρελθόν από το εκάστοτε παρόν όσο συνήθως πιστεύεται ακόμη και από αρκετούς επαγγελματίες ιστορικούς, ή μήπως όχι; Και το μέλλον, τι είναι, και ποια είναι η σχέση του με τα πεπραγμένα των ανθρώπων στο παρελθόν; Πώς λειτουργούν οι ιστορικοί με αυτούς τους χρόνους;

Ο στόχος της παρούσας ανάλυσης για την ιστορία και το χρόνο δεν είναι να δοθούν οριστικές απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα, όπως άλλωστε και σε άλλα παρόμοια που τίθενται σε αυτή τη μελέτη. Απαντήσεις με την απαίτηση της τελικής διατύπωσης έτσι και αλλιώς δεν μπορούν να υπάρξουν για παρόμοια ερωτήματα. Αλλά και απαντήσεις καθησυχαστικές ή αντίθετα ριζικά ανατρεπτικές άλλων υφιστάμενων συχνά εξισώνονται με ψευδαισθήσεις, κάποτε επικίνδυνα αλαζονικές. Ίσως γι' αυτό το λόγο η βιβλιογραφία που αναφέρεται στα παραπάνω ερωτήματα να είναι φειδωλή σε αριθμούς τίτλων. Ενώ συχνά περιορίζεται σε κάποιες σύντομες σκέψεις, αλλά σκέψεις περιεκτικές νοημάτων. Η ελληνική βιβλιογραφία ωθεί τα όρια του φειδωλού για τις σχετικές μελέτες πολύ κοντά στο μηδέν, επαναπανόμενη μάλλον σε στοιχεία της παλαιάς καλής φιλοσοφίας ή, ακόμη καλύτερα, σε έναν απλοϊκό εμπειρισμό. Η ελληνική ιστορική επιστήμη, αν και με σημαντι-

κές εξαιρέσεις συνεχώς διευρυνόμενες, χαρακτηρίζεται, από τη γέννησή της έως σήμερα, από έναν υπερπολιτικοποιημένο εμπειρισμό, αρχικά εθνικιστικό και ακολούθως μαρξιστικό, σχεδόν αμιγώς ορθόδοξο και εννοιολογικά στοιχειώδη. Ο ρεαλισμός του πρώτου ιδίως ρεύματος συρρικνώνεται κατά κανόνα στο αναμάσημα του γράμματος των ιστορικών πηγών, ενώ το βάρος του δεύτερου πέφτει στο νομιναλισμό. Με αφορμή την αναφορά σε αυτά τα δύο ρεύματα ιστορικής σκέψης, δεν είναι άσκοπο να υπενθυμίσω πως η απαίτηση για την πλήρη αυτοτέλεια της μεθόδου από το αντικείμενο και τη συνεπαγόμενη εφαρμογή καθαρών εννοιών, που πολλοί τις βλέπουν να στέκονται ως απαστράπτοντα νοήματα έξω και πέρα από το αντικείμενο και τις κάθε είδους πραγματικότητες της ιστορίας, έχουν κάτι το εξόχως μεταφυσικό. Και μπορεί να προκαλέσουν αφόρητη πλήξη ακόμη και σε έναν ιστορικό ιδιαιτέρως καλλιεργημένο στα θεωρητικά ζητήματα. Λέγεται ότι η θεωρία καθορίζει την επιστημονικότητα της ιστορίας. Αλλά ας μην είμαστε ακραιφνώς σχολαστικοί. Οι πάντες γνωρίζουν ότι η ιστορία ασφαλώς δεν είναι φυσική, όπου άνθρωποι εξετάζουν συνήθως κάποια μορφή ύλης μέσω πειραματικών επαληθεύσεων των θεωριών τους. Αντίθετα, η ιστορία είναι άνθρωποι που εξετάζουν άλλους ανθρώπους χωρίς τη διαμεσολάβηση πειραμάτων αλλά με άμεσα αποδεικτικά στοιχεία από τις πηγές. Στην ιστορία, λοιπόν, όπως άλλωστε και στη φυσική ή οποιαδήποτε άλλη επιστήμη, φυσική ή κοινωνική ή ανθρωπιστική, το κρίσιμο σε τελική ανάλυση κριτήριο είναι η συνάφεια της οποιασδήποτε μεθόδου με τη ρεαλιστική πραγματικότητα που εξετάζεται κατά περίπτωση. Και αν κάτι δεν πλεονάζει στην ελληνική ιστορική σκέψη είναι ο κριτικός ρεαλισμός, ο οποίος παρά ταύτα φαίνεται να αναπτύσσεται και να διαμορφώνει αργά αλλά σταθερά δημιουργικές δυνατότητες στους επιστημονικούς θεσμούς που έχουν ως αντικείμενο την ιστορία.

Αρχικό κίνητρο για τη σύνταξη αυτού του βιβλίου υπήρξαν οι μεταπτυχιακοί φοιτητές του Τμήματος Ιστορίας του Ιονίου

Πανεπιστημίου. Και μια που ο λόγος για φοιτητές, αλλά και για κάθε ενδιαφερόμενο, θέλω να τονίσω ότι τα σχετικά βιβλία που πρέπει να αποτελούν το προσκεφάλι κάθε μεθοδολογικής σκέψης για την ιστορία είναι αρκετά, αλλά ανυπερθέτως τα ακόλουθα: Του Έντουαρντ Χάλετ Καρ, *Τι είναι ιστορία. Σκέψεις για τη θεωρία της ιστορίας και το ρόλο του ιστορικού*, του Michel de Certeau, *L' Ecriture de l' histoire*, και φυσικά οι τρεις τόμοι *Το έργο της ιστορίας*, με την επιμέλεια των Jacques Le Goff και Pierre Nora.

Η επιδίωξη της ανά χείρας μελέτης δεν είναι μια ανασκόπηση όλων των απόψεων για τους χρόνους της ιστορίας και τις προσλήψεις τους από τους ανθρώπους, ούτε μια ιστορία της ιστορίας. Η παρούσα μελέτη εξετάζει συνοπτικά στο πρώτο μέρος τη διαμόρφωση των ερμηνευτικών αρχετύπων του παρελθόντος χρόνου και της ιστορίας όπως τη διατύπωσαν τα μείζονα υποκείμενα του κόσμου μας, αυτά που διεκδίκησαν οικουμενικότητα και σε διαφορετικό βαθμό την εμπέδωσαν πολιτικά και πολιτιστικά για μία σύντομη ή μακρά ιστορική περίοδο. Στο δεύτερο και πλέον εκτεταμένο μέρος της μελέτης προτείνεται μια σειρά εννοιολογικών εργαλείων τα οποία αποτελούν προϋποθέσεις για την ανάκτηση, την κατανόηση και την ερμηνεία της ιστορίας. Προτείνεται, δηλαδή, αυτό που συνήθως αποκαλούμε μέθοδο. Επειδή, όμως, καλό είναι να μην ξεχνάμε ότι η μέθοδος και ειδικότερα η θεωρητική πλευρά της έχουν κατά καιρούς αποθεωθεί τόσο, ώστε να φτάνουν και στο φетиχισμό, οι εννοιολογικές προϋποθέσεις που προαναφέραμε διερευνώνται εδώ σε σχέση με την ιστορία και συμπληρωματικά ως προς την ιδιαίτερη ιστορικότητά της η καθεμία. Η ανάπτυξη των προτάσεων με αλληπάλληλα ερωτήματα και διερευνήσεις απαντήσεων είναι, πιστεύω, ένας πρόσφορος τρόπος ώστε όλα όσα αναλύονται εδώ να μπορούν να κριθούν αμεσότερα και ενδεχομένως να χρησιμοποιηθούν από τον αναγνώστη. Στην ίδια επιδίωξη εντάσσεται και η ενσωμάτωση πολλών παραδειγμάτων από την ιστορία τα οποία εξυπηρετούν την εικονογράφηση των ερμηνευτικών υποθέσεων, ενώ

ορισμένα απ' αυτά αποτελούν ταυτοχρόνως προτάσεις γενικής ερμηνείας των ιστορικών φαινομένων στα οποία αναφέρονται. Τέλος, η χρήση πολλών ερμηνευτικών υποθέσεων που προτείνονται εδώ μου φαίνεται προτιμότερη επειδή με αυτό τον τρόπο μπορεί να διερευνάται η μεθόριος της ιστορίας προς τις άλλες κοινωνικές επιστήμες. Και εντέλει η κύρια επιδίωξη του παρόντος βιβλίου για τους χρόνους των ανθρώπων είναι ακριβώς αυτή: συμβολή στη διεύρυνση της ιστορικής κριτικής σκέψης.

